
Stojíme před novými hrozbami, které politici neberou na vědomí

Rozhovor s A. D. Rotfeldem

Dušan Provazník

Stockholmský mezinárodní ústav pro výzkum míru (Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI) je bílou vránou mezi ostatními ústavy zabývajícími se mezinárodními vztahy a politikou. Vznikl totiž proto, aby popřel jedno z tabu světové politiky – začal uveřejňovat do té doby všemi přísně utajované údaje o výrobě zbraní v jednotlivých zemích a o světovém obchodu s nimi. Dnes svůj program rozšířil o zveřejňování údajů o pohybu jaderných štěpných materiálů ve světě.

Zmíněný ústav v loňském roce oslavil třicet let svého trvání. Třicátka není sice žádný věk, je to však jako každé výročí vhodná příležitost k pohledu zpět i do budoucnosti. Využili jsme ji i my k rozhovoru se současným ředitelem SIPRI dr. Adamem Danielem Rotfeldem o nových výzvách, před nimiž dnes stojí svět. Rozhovor jsme „odstartovali“ poněkud nediplomatickou osobní otázkou.

Dušan Provazník: Jak se může Polák stát ředitelem SIPRI?

Adam Daniel Rotfeld: SIPRI je mezinárodní a nezávislý ústav. Pro práci v něm jsou vědečtí pracovníci, vedoucí výzkumných projektů i ředitel zvaní z různých zemí světa. Také nejdůležitější orgány ústavu – Řídící radu (Governing Board) a Poradní výbor (Advisory Committee) – tvoří známí vědci a politici pocházející z různých oblastí Evropy, ze Severní a Jižní Ameriky, z Asie a z Blízkého východu. Předsedou Řídící rady je tradičně švédský vědec nebo politik. Od roku 1992 je v jejím čele prof. Daniel Tarschys, který je současně generálním tajemníkem Rady Evropy. Ředitelé SIPRI jsou vybíráni na základě mezinárodního konkurzu. Právo navrhnout a vybírat kandidáty na místo ředitele ústavu má Řídící rada a Kolegium vědeckých pracovníků SIPRI (Research Staff Collegium). Konečné rozhodnutí má však švédská vláda. Prvními třemi řediteli byli Angličané – ekonom prof. Robert Neild, jaderný fyzik dr. Frank Barnaby a ekonom Frank Blackaby. Čtvrtým ředitelem SIPRI byl dr. Walter Stütze, někdejší náměstek ministra národní obrany SRN ve vládě Helmuta Schmidta. Po pětadvaceti letech činnosti ústavu a po skončení studené války přišel na řadu Polák...

D. P.: Jak vlastně došlo k založení SIPRI? Kdo a proč přišel s touto myšlenkou?

A. D. R.: Před několika týdny vydal SIPRI knihu s názvem SIPRI: kontinuita a změna, 1966–1996 (SIPRI: Continuity and Change, 1966–1996), která poskytuje vyčerpávající odpověď na Vaši otázku. Ve zkratce to vypadalo následovně.

Inflace bezobsažných prohlášení a různých propagandistických textů způsobila, že ve světě postupně sílila poptávka po pravdivých informacích, po zveřejňování objektivních údajů a faktů. Odpovědí na tuto poptávku bylo zřízení SIPRI před třiceti lety ve Stockholmu. S návrhem na jeho zřízení přišel tehdejší švédský premiér Tage Erlander. Myšlenku podpořil nositel Nobelovy ceny za ekonomii Gunnar Myrdal a jeho manželka Alva Myrdalová, která byla v tehdejší švédské vládě ministryní pro odzbrojení a později dostala Nobelovu cenu za mír. Tímto způsobem bylo rozhodnuto uctít 150. výročí nepřetržitého míru, v němž žilo Švédsko. Rozhodnutí o zřízení ústavu přijali společně švédský král a parlament, který činnost ústavu financuje. Skutečnost, že vytvořením ústavu byli

pověření manželé Myrdalovi, do značné míry rozhodla o jeho profilu i o vysokém ocenění, které ve světě v krátké době získal.

D. P.: Jaký je to ústav, v čem spočívá jeho úloha?

A. D. R.: Už řadu let to není jen výzkumný ústav, ale instituce, jejíž názory pozorně analyzují nejen diplomaté a účastníci nejdůležitějších mezinárodních jednání, ale i organizace a struktury zabývající se problémy bezpečnosti, tj. OSN, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), NATO, Západoevropská unie atd. SIPRI dnes zaměstnává pětadvacet vědeckých pracovníků (především ekonomů, fyziků a chemiků) z Evropy, z Ameriky, z Asie a z Austrálie. Zpočátku bylo hlavním úkolem SIPRI zveřejňovat nezávislé a objektivní údaje o vojenských výdajích a o obchodu se zbraněmi a rozborů týkající se závodů ve zbrojení zejména v oblasti zbraní hromadného ničení, tj. jaderných, chemických a biologických.

Velmoci měly samozřejmě svá vlastní výzkumná střediska. Úkolem SIPRI bylo především pomáhat těm státům, které neměly prostředky na zakládání podobných ústavů a na vlastní výzkum. Dnes se náš výzkum netýká jen vojenských výdajů, obchodu se zbraněmi, kontroly zbrojení a odzbrojení, ale také – a možná především – konfliktů ve světě a způsobů, jak jim předcházet a řešit je. Věnuje se též problémům regionální bezpečnosti v Evropě, v Rusku, v Asii i na Blízkém východě.

D. P.: Jak mezinárodní společenství – vlády, experti i veřejné mínění – přijímá vaše publikace? Jak na ně reaguje?

A. D. R.: Mohu říci, že se všechny naše publikace, zejména pak Ročenka SIPRI, setkávají s živou reakcí, někdy samozřejmě i nesouhlasnou. Tak např. indická vláda veřejně „korigovala“ zveřejněné údaje SIPRI, z nichž vyplývalo, že Indie je jedním z největších dovozců zbraní na světě. Německo zase vyjádřilo nespokojenost s tím, že se podle odhadů SIPRI ocitlo ve skupině největších vývozců zbraní na světě. Podobně nedávno Rusové namítali, že SIPRI zveličil údaje týkající se jejich exportu zbraní a vojenských technologií. Některé vlády protestují, že se v tabulkách SIPRI zbytečně uvádějí konflikty na jejich území, jiné zase proti tomu, že se málo píše o jejich podílu na nejrůznějších mírových operacích. Všechny vlády však zastávají názor, že SIPRI plní úkol, který mu vytyčili jeho zakladatelé – tj. že plní funkci centra prvního varování před starými „klasickými“ i novými hrozbami, že předbíhá činnost vlád.

D. P.: Mají výzkumy SIPRI reálný vliv na politiku vlád nebo mezinárodních organizací?

A. D. R.: SIPRI informoval pětadvacet let o zbrojení ve světě a o obchodu se zbraněmi. V roce 1993 začala OSN ve spolupráci se SIPRI zveřejňovat tyto údaje v podobě Rejstříku konvenčních zbraní. Náš ústav pravidelně informuje a hodnotí plnění dohod o snížení a likvidaci různých druhů zbraní, jako je např. Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě nebo Konvence o zákazu výroby, hromadění a použití chemických zbraní a o jejich zničení či Smlouva o nešíření jaderných zbraní.

Náš ústav jako první začal pořizovat světový soupis štěpných materiálů – plutonia a obohaceného uranu. To by měla dělat Mezinárodní agentura pro jadernou energii ve Vídni nebo nějaká jiná mezinárodní organizace. Nelze totiž účinně předcházet šíření jaderných zbraní, pokud nevíme, kdo tyto materiály vlastní.

Vliv ústavu na politiku vlád je tedy sice nepřímý, ale nesporný. Nečiníme si nárok předkládat návrhy nebo plány řešení konkrétních otázek. Na to jsou podle našeho názoru vyjednávači a diplomaté. Chápeme své poslání skromněji; zveřejňujeme údaje a informace, připojujeme k nim komentář a rozbor, ale závěry a rozhodnutí musejí přijmout vlády.

D. P.: Jaké informace SIPRI, zveřejňované od skončení studené války, si zaslouží podle Vašeho názoru zvláštní pozornost?

A. D. R.: Od skončení studené války naše publikace předpovídaly, že faktorem, který bude napříště destabilizovat mezinárodní bezpečnost, budou vnitřní konflikty – občanské, etnické a náboženské války. V roce 1995 se odehrálo na světě 30 vážných ozbrojených konfliktů. Žádný z nich nebyl válkou mezi dvěma státy, byly to konflikty uvnitř států.

Člověk má někdy dojem, že hodně politiků si neuvědomuje, co z této pravdy vyplývá pro mezinárodní bezpečnost. Určité návrhy v tomto směru jsme předložili v podobě zvláštní zprávy OBSE ve Vídni.

D. P.: Mohl byste nám podrobněji říci, co je to za zprávu, kdo je jejím autorem a jaká doporučení obsahuje?

A. D. R.: Práce na této zprávě, jejíž anglický název je A Future Security Agenda for Europe [její český překlad viz Mezinárodní vztahy, 1/1997, s. 100–100 – pozn. red.], byly zahájeny zhruba před rokem – 2. prosince 1995 – v Budapešti. Tam se totiž konalo první zasedání Nezávislé výzkumné skupiny, vytvořené z iniciativy SIPRI, jejímž úkolem bylo zamyslet se, v čem jsou kvalitativně nové jevy při vytváření nového systému bezpečnosti v Evropě. SIPRI přijal tento úkol na přání několika ministrů zahraničí a generálního tajemníka OBSE, kteří vyslovili přání, aby se SIPRI podílel na diskuzi o optimálním modelu bezpečnosti Evropy pro XXI. století, která probíhá v OBSE.

Netajím se tím, že jsem měl a dosud mám vážné pochybnosti o tom, zda jednáním mezi vládami 54 států lze dospět k jednotnému komplexnímu modelu bezpečnosti pro Evropu, jak to požadují závěrečné dokumenty z evropského summitu v prosinci 1994 v Budapešti. Problém spočívá v tom, že modelové konstrukce jsou běžné v exaktních vědách, ale méně již ve společenských vědách, kde by bylo třeba brát ohled na příliš velký počet faktorů ovlivňujících měnící se realitu. Modely jsou zpravidla statické, logicky koherentní a navenek působivé. Jenže sociální realita je proměnlivá a dynamická, často se v ní objevují i iracionální jevy, které nemají nic společného s logikou. Konference diplomatů – a jednání OBSE patří do této skupiny – by měly spíše sladovat rozdílné, často protikladné národní zájmy, než konstruovat abstraktní modely. Z těchto důvodů se práce naší skupiny, jež začaly v Budapešti a pokračovaly v Moskvě (duben 1996), v Ženevě (květen 1996) a ve Stockholmu (říjen 1996), nezabývaly tolik modelem, ale spíše tím, že jsme si kladli ne vždy příjemné otázky: V čem spočívají v Evropě nová rizika a hrozby? Jaké by měly být adekvátní odpovědi na kvalitativně nové výzvy? Zpráva, která byla předložena 11. října 1996 velvyslancům na zasedání OBSE ve Vídni, se zaměřuje na identifikaci nových problémů, nikoli na vytváření nových institucí.

D. P.: Mohl byste uvést některé problémy, které podle Vašeho názoru mají klíčový význam pro budoucnost evropského systému bezpečnosti?

A. D. R.: Začnu tím, co je podle mého přesvědčení zcela zásadní. Shodujeme-li se na tom, že v Evropě žádnému státu nehrozí v dohledné budoucnosti napadení zvenčí a že největší rizika a destabilizace jsou spojeny s konflikty uvnitř jednotlivých států, pak je třeba se zamyslet nad adekvátními prostředky předcházení konfliktům tohoto druhu. Jenže situace je taková, že se celý mezinárodní systém, a to jak v Evropě, tak v celosvětovém měřítku (OSN) obrací na státy a týká se vztahů mezi nimi, nikoli toho, co se děje u nich doma. Ba co víc, sledujete-li diskuze v Evropě o systému bezpečnosti, máte dojem, že je to debata vztahující se k minulosti, nikoli k budoucnosti. Týká se hrozeb, jež patří do minulosti, nikoli těch, které nás trápí dnes, a ještě méně těch, které nás mohou ohrozit v budoucnu. Spory se vedou o to, zda je třeba v Evropě vytvořit nové instituce a jestliže ano, tak jaké.

Problém však spočívá v tom, že Evropa nemá nedostatek mnohostranných institucí, ale v tom, že tu není jednotný názor na to, kdo a jak by měl čelit současným i potenciálním konfliktům uvnitř států. Existující organizace k tomu nemají potřebný mandát ani lidské a finanční zdroje. Proto je třeba se dohodnout na několika nových zásadách. Máme totiž zásadu nevměšování se do vnitřních záležitostí jiných států, přitom však v Bosně, v Čechensku, v Náhorním Karabachu a v mnoha dalších oblastech Evropy je potřebná intervence mezinárodního společenství. Máme také zásadu rovnosti všech států, ale bylo by možná účelné doplnit ji o zásadu solidarity evropských států při řešení krizových situací. Rovněž zásada sebeurčení národů je často chápána jako právo na odtržení, takže koliduje se zásadou územní celistvosti států.

V posledních letech vzniklo v Evropě více než dvacet nových států. Je nejvyšší čas

zamyslet se nad novým chápáním zásady sebeurčení, které by nemělo povzbuzovat vytváření nových států, ale spíše by mělo vést k lepšímu respektování práv menšin a k dodržování mezinárodních standardů ve vnitřním domácím právu. To je jen několik příkladů. Seznam problémů, které jsou na jednacím pořadu probíhající evropské diskuze o systému bezpečnosti, je mnohem delší.

D. P.: Jaký názor má SIPRI na rozšíření NATO? Je odmítavé stanovisko Ruska v této záležitosti oprávněné?

A. D. R.: Začnu tím, že SIPRI nezaujímá stanovisko v konkrétních politických sporech. Jak jsem už řekl, ústav se zabývá hlavně shromažďováním údajů a faktů a jejich rozbořením. To samozřejmě neznamená, že pracovníci SIPRI nemohou formulovat své názory. Můžete je nalézt jak v monografiích, které ústav vydává, tak ve výzkumných zprávách i v Ročence SIPRI.

Několik let sleduji vývoj stanovisek jednotlivých států k otázce rozšíření NATO. Ruský prezident Boris Jelcin zaujal v této záležitosti nejprve stanovisko neutrální. Za své návštěvy ve Varšavě koncem srpna 1993 Jelcin prohlásil, že vstup Polska do NATO nepředstavuje pro Rusko problém. O dva týdny později však ruský prezident radikálně změnil svůj názor a postavil se proti rozšíření NATO na východ. V posledních měsících se jeho stanovisko dále vyvíjelo. Z výroků ruského prezidenta, ministra zahraničí Jevgenije Primakova i generála Alexandra Lebedě lze usoudit, že Rusko spojuje rozšíření NATO s určitými podmínkami, tj. rozšíření NATO by mělo předcházet uzavření dohody mezi Ruskem a NATO o zvláštních vztazích, o omezení počtu potenciálních nových členů Severoatlantické aliance a závazek, že rozšíření NATO nebude spojeno s umístěním jaderných zbraní na území nových členských států.

Je dobré, že se o tom vede otevřená diskuze a – jak se zdá – nikdo si dnes už nemyslí, že to povede k nějakému novému rozdělení. Naopak sblížení NATO a Ruska může být dobré pro stabilizaci bezpečnosti na celém našem kontinentě. Při rozšíření bude totiž brán ohled na bezpečnostní zájmy jak nových členů, tak i těch států, které nevstoupí do NATO jako první nebo do něho nevstoupí vůbec (týká se to nejen Ruska, ale též pobaltských států, Ukrajiny i dalších států střední, jižní a severní Evropy).

D. P.: Přejdeme nyní ke globálním otázkám. Jak vypadá svět v roce 1996 z hlediska SIPRI?

A. D. R.: Myslím si, že vypadá lépe, než se před osmi či deseti lety všeobecně předvíдалo, ale hůře, než by mohl vypadat. Když říkám, že vypadá lépe, mám na mysli to, že se před našima očima zhroutil dvoupólový systém, rozpadl se Sovětský svaz, byla rozpuštěna Varšavská smlouva, sjednotilo se Německo. To všechno a ještě celá řada dalších zásadních věcí se uskutečnily pokojně, tedy nikoli jako výsledek války. Kdo mohl očekávat, že se Rusové pokojně stáhnou z Německa a z celé střední Evropy, že někdejší sovětské republiky získají nezávislost, že třicet evropských zemí podepíše smlouvu o snížení a likvidaci značné části svého potenciálu konvenčních zbraní, že se Rusko a Spojené státy dohodnou na dalším snížení svých jaderných potenciálů, že v celosvětovém měřítku začne proces likvidace zbraní hromadného ničení? Tyto a další pozitivní změny zrodily před pěti lety euforii a optimismus, které dnes vystřídává rozčarování, pocit nejistoty a deprese.

Rozdělený svět byl světem uspořádaným a stabilním. Hluboká a rychlá transformace, přechod od totality k demokracii, od centrálně plánovaného hospodářství k tržnímu, od podřízenosti středoevropských a východoevropských států Moskvě k naprosté svrchovanosti a nezávislosti způsobují, že se ve vědomí lidí jeví svět, který už patří minulosti, jako stabilní a předvídatelný. Dnešní pocit ohrožení pramení hlavně z nejistoty a ze ztráty orientace. To platí jak o obyčejných lidech, tak o politických elitách. Jsme svědky paradoxní situace; všichni volali po změnách, ale současně se lidé změn bojí. A pokud už nastaly, vypadá to, jako kdyby je politici nebrali na vědomí. Jejich rozhodnutí neodpovídají nové situaci. Zřejmě se tomu všemu nebylo možné vyhnout. Než se na troskách starého řádu utvoří nový, převládá zdání chaosu, protože nejsou známa nová pravidla hry. Nemám sklon pod-

ceňovat to, čeho bylo dosaženo. Myslím si, že jsme svědky a účastníky bezprecedentních fundamentálních změn, které snad poprvé v dějinách v takovém měřítku nebyly výsledkem války, kdy vítěz vnucuje svou vůli poraženému, ale mírového procesu. Otevřena však zůstává otázka, zda k přechodu od totalitního systému k demokracii dojde i v ostatních státech, které ještě zůstávají pod různými diktátorskými vládami.

Dnes se však již do popředí dostaly jiné hrozby.

D. P.: Můžete říci, o jaké hrozby podle Vašeho názoru jde?

A. D. R.: Je to hrozba nejružnějších fundamentalismů, vzniklých z náboženského nebo nacionalistického podhoubí. Jsou to hrozby pramenící z toho, že malé státy nejsou schopny kontrolovat vývoj událostí na svém území. Jsme svědky návratu ke kmenové mentalitě, a to nejen v Afghánistánu nebo v Tádžikistánu, ale i v evropské Bosně.

Nové vážné hrozby jsou spojeny rovněž s ekologickými katastrofami, jež jsou výsledkem lidské činnosti (Černobyl, amazonské pralesy, Aralské jezero atd.), s vyčerpáním neobnovitelných zásob surovin, se spravedlivým přístupem k vodě zejména v těch oblastech, kde je jí málo. A v tomto výčtu by bylo možné pokračovat.

Některé z těchto výzev vyžadují mnohostrannou mezinárodní spolupráci. Mám teď na mysli boj s mezinárodním terorismem a s organizovaným zločinem. V této souvislosti je třeba se zmínit i o spolupráci, jejímž cílem je předejít rozšíření zbraní hromadného ničení a zabránit pašování štěpných materiálů.

D. P.: Může se „klub jaderných států“ rozšířit o nové členy?

A. D. R.: Je známo, že vedle pěti jaderných velmocí (USA, Rusko, Velká Británie, Francie a Čína) existuje skupina států označovaných za „prahové“. Patří do ní Indie, Izrael a Pákistán, které podle různých údajů už buď mají vlastní jadernou zbraň, nebo jsou schopny ji vyrobit. Dokument přijatý v roce 1995, jenž prodlužuje na neurčitou dobu závazky vyplývající ze Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT), by spolu se Smlouvou o úplném zákazu jaderných pokusů (CTBT) mohl představovat účinnou bariéru proti zvětšování „klubu jaderných států“.

Odmítnutí Indie podepsat CTBT sice tento proces ztěžuje, ale perspektiva dalšího omezení a likvidace jaderných zbraní zásadně ohrožena není. Společné stanovisko jaderných velmocí je podmínkou postupné redukce tohoto druhu zbraní s výhledem na jejich úplnou likvidaci. Může k tomu dojít rychleji, než dnes předvidá většina expertů. Je pravda, že Smlouva mezi USA a Ruskou federací o snížení stavu strategických zbraní o dvě třetiny (START II) naráží při ratifikaci v ruské Dumě na překážky, což odkládá na pozdější dobu snížení, na němž se USA a Rusko dohodly. To je politický a právní aspekt celé záležitosti, ale ta má i ekonomický aspekt. Hospodářská krize v Rusku a nutnost velkých nákladů na reformu armády jsou příčinou toho, že bude třeba rozhodnout, co je rozumnější – zda vynakládat enormní prostředky na udržování obrovského strategického jaderného arzenálu v bezpečném stavu, anebo zda spolu se Spojenými státy jaderný arzenál podstatně snížit. Druhá možnost by nejen nezmenšila bezpečnost obou velmocí, ale kromě toho by zvětšila vzájemnou důvěru i celkovou stabilitu a byla by též důležitým krokem na cestě k vytvoření společného systému bezpečnosti, založeného na spolupráci.

D. P.: SIPRI má pověst věrohodného zdroje informací, pokud jde o obchod se zbraněmi a o vojenské výdaje. Jaký trend v současnosti převládá, pokud jde o vojenské výdaje – vzestup, nebo pokles?

A. D. R.: Samozřejmě pokles. V roce 1995 se vojenské výdaje NATO, které má největší podíl na světových nákladech na zbrojení, zmenšily o 5,1 % proti předchozímu roku. A radikální snížení vojenských výdajů v Rusku je důsledkem hluboké hospodářské krize. To však neznamená, že vojenské výdaje klesají ve všech zemích. Jejich růst byl zaznamenán např. na Blízkém východě a v jihovýchodní Asii. Vojenské výdaje rostou všude tam, kde probíhá ozbrojený konflikt. I když vojenské výdaje v rozvojových zemích mají jen malý podíl na celkových světových výdajích na zbrojení, v mnoha afrických, asijských a latinskoamerických zemích jsou v poměru k jejich národnímu důchodu neproporcionál-

ně vysoké a v žádném případě je nelze ospravedlnit bezpečnostními potřebami těchto zemí.

Vojenský rozpočet Ruska v roce 1995 činil více než 10 mld. \$ (zhruba 50 trilionů rublů). Pro rok 1996 se počítalo s jeho zvýšením na 80 trilionů rublů, což představuje asi 17 mld. \$. Značnou část tohoto rozpočtu (kolem 6 mld. \$) pohltily náklady spojené s válkou v Čečensku.

Vojenský rozpočet Ruska však nelze srovnávat s gigantickými výdaji bývalého Sovětského svazu. Jinak řečeno, hospodářské zhroutil v Rusku mělo v tomto případě pozitivní vliv na pokles vojenských výdajů v celosvětovém měřítku. Vzhledem k vysoké inflaci v Rusku a k nedostatku věrohodných statistických údajů o hospodářské situaci je však obtížné i jen přibližně odhadnout poměr dnešních vojenských výdajů Ruska k jeho hrubému domácímu produktu. Odhady se pohybují v rozmezí 3–8 % hrubého domácího produktu. SIPRI se zásadně vyhýbá odhadům, založeným na intuici. Všechny tabulky v Ročence SIPRI se opírají o otevřené prameny a lze je ověřit.

D. P.: Jaké jsou odhady SIPRI, pokud jde o obchod se zbraněmi?

A. D. R.: V této oblasti se naše odhady opírají o naši vlastní metodologii, neuvádějí velikost obchodů v absolutních hodnotách, ale ukazují trend. Světový obchod s konvenčními zbraněmi v roce 1995 činil 22 797 mil. \$ (v cenách roku 1990). Největším vývozcem jsou nadále Spojené státy s podílem 43 % na celosvětovém vývozu. Na druhém místě je Rusko s podílem 17 %. Ve srovnání s podílem 43 % na světovém exportu konvenčních zbraní v roce 1986 je to pokles, ale proti roku 1994, kdy ruský podíl činil necelá 4 %, je to vzestup. Další místa na seznamu největších vývozců zaujímají Německo, Velká Británie, Francie a Čína. Na těchto šest vývozců připadají čtyři pětiny světového trhu konvenčních zbraní. Jejich největším odběratelem jsou dnes asijské země, zejména Čína (její dovoz se za posledních pět let zvětšil devětkrát) a Tchaj-wan (dvojnásobný růst dovozu). Vzrostly dodávky zbraní i na Korejský poloostrov, do Kuvajtu a do Spojených arabských emirátů.

D. P.: Čísla, která jste uvedl, se týkají legálních dodávek konvenčních zbraní. Zabývá se SIPRI i pašováním zbraní, včetně štěpných materiálů?

A. D. R.: Výzkum obchodu se zbraněmi je součástí výzkumného programu SIPRI a jeho založení. Je to nejstarší výzkumný projekt, který byl zahájen v roce 1967. Tehdy šlo o prolomení bariér utajení. Na základě otevřeně publikovaných pramenů byla v SIPRI vybudována databáze, která nemá ve světě konkurenci. SIPRI registruje transakce týkající se těžkých druhů zbraní – tanků, obrněných vozidel, těžkého dělostřelectva, vojenských letadel, bojových vrtulníků, válečných lodí a raket. Mimo výzkum SIPRI zůstává obchod s lehkými zbraněmi a pašování. Předmětem výzkumu totiž může být jen to, o čem máme ověřitelné informace. Uvědomujeme si však, že to, čím se zabýváme, je jen částí většího obrazu.

Pokud jde o štěpné materiály, které mohou být využity k výrobě jaderných zbraní, SIPRI jako první ústav na světě vydal v roce 1993 soupis světových zásob plutonia a obohaceného uranu. Publikace, jež je určena odborníkům, se stala v kruzích zabývajících se těmito záležitostmi, bestsellerem. Připravujeme nyní její novou rozšířenou verzi s názvem Plutonium a obohacený uran 1996 – světový soupis, možnosti a politika. Jejími autory jsou světově známí odborníci na tuto problematiku – David Albright, Frans Berkhout a William Walker. To, co vyjde, bude vlastně zcela nová práce. Jak jsem už řekl, podobné dílo by mělo vycházet z informací, které jednotlivé vlády poskytují OSN nebo Mezinárodní agentuře pro jadernou energii. Protože však zatím žádaná taková oficiální zpráva vlád neexistuje, považovali jsme za svou povinnost zveřejnit materiály, které mohou zabránit šíření jaderných zbraní. Aby totiž bylo možné účinně kontrolovat transfer štěpných materiálů, je třeba vědět, kde a kolik těchto materiálů je a kdo je vlastní.

D. P.: Z toho, co jste řekl, vyplývá, že SIPRI nemá žádné zvláštní zdroje informací pocházející od vlád a od mezinárodních organizací.

A. D. R.: Chtěl bych ještě jednou zopakovat, že se opíráme pouze o otevřené prameny,

tj. o tiskoviny nebo informace, které oficiálně dostáváme od vlád jako odpovědi na položené otázky. Nemáme tedy žádné „zvláštní“ zdroje ani nějaký výsadní přístup k informacím. Čerpáme z dostupné dokumentace OSN i dalších mezinárodních organizací a ukládáme do naší databáze informace z denního tisku a z odborných časopisů.

D. P.: Spolupracuje – a pokud ano, v jakém rozsahu – SIPRI s jinými podobnými výzkumnými centry ve světě?

A. D. R.: Náš ústav udržuje pracovní kontakty s výzkumnými středisky ve všech částech světa. S některými spolupracujeme při realizaci konkrétních výzkumných projektů, s jinými si vyměňujeme publikace, zúčastňujeme se konferencí, jež pořádají. Jako příklad lze uvést i naši účast na diskuzi uspořádané v roce 1995 ředitelem českého Ústavu mezinárodních vztahů prof. O. Pickem. V některých zemích vycházejí různé jazykové verze Ročenky SIPRI. Např. ve spolupráci s Ústavem světového hospodářství a mezinárodních vztahů v Moskvě vychází ruský překlad Ročenky SIPRI a v Tokiu vychází japonská verze. Udržujeme těsný kontakt s obdobnými ústavy v Německu, ve Spojených státech, ve Velké Británii, v Indii, v Číně, v zemích Blízkého východu. V roce 1995 se vědečtí pracovníci SIPRI zúčastnili 140 seminářů a konferencí v různých částech světa. SIPRI byl přítom organizátorem nebo spoluorganizátorem čtrnácti konferencí, jež se konaly ve Stockholmu, v Dillí, v Kuala Lumpur, v Bad Homburgu, ve Wilton Parku, v Pekingu, v Tokiu, v Budapešti, v Moskvě a v Ženevě.

Často zveme do SIPRI přední vědce a politiky, většinou při jejich návštěvě ve Švédsku. Před deseti lety jsme hostili Willyho Brandta a později prezidenta SRN Richarda von Weizsäckera. Hostem SIPRI byl Michail Gorbačov i Lech Wałęsa. Přednášky v ústavu mívají nositelé Nobelovy ceny a a vyjednavači nejvýznamnějších konferencí o kontrole zbrojení a odzbrojení. Podrobný přehled činnosti SIPRI obsahuje již zmíněná publikace SIPRI: kontinuita a změna, 1966–1996, která vyšla před nedávnem. Připomněli jsme v ní motivy švédských úřadů a mezinárodních gremií, které přispěly k založení SIPRI. Publikace obsahuje i příspěvky řady osob, které spolupracovaly se SIPRI nebo jsou stálými čtenáři jeho publikací a sledují činnost ústavu. Warren Donnelly z výzkumného oddělení knihovny amerického Kongresu ve svém příspěvku napsal: „Švédští daňoví poplatníci na investici, jakou je SIPRI, vydělali a mohou si být jisti, že jim bude i nadále vynášet.“

D. P.: Co zahrnuje výzkumný program SIPRI pro nejbližší období?

A. D. R.: Začátkem října 1996 jsme se tím zabývali na mezinárodní konferenci. Námětem diskuze byly otázky týkající se budoucnosti mezinárodního systému bezpečnosti a jejich vliv na výzkumný program SIPRI. Konference se zúčastnili přední vědci a politici z celého světa. Její výsledky lze shrnout do tří konkrétních doporučení:

1) Výzkumy by se měly týkat stále většího počtu různých světových regionů a jejich výsledky by se měly pro politiky stát signálem prvního varování.

2) Byla potvrzena hodnota výzkumu SIPRI v oblasti obchodu se zbraněmi, vojenských výdajů a nových technologií. Účastníci konference povzbuzovali SIPRI, aby pokračoval v této činnosti, která prosazuje průhlednost a otevřenost, a tak umožňuje nezávislému veřejnému mínění kontrolu nad činností vlád.

3) SIPRI může a měl by sehrát určitou roli, jak při realizaci již uzavřených odzbrojovacích dohod, tak v tom, že bude politikům předkládat kvalitativně nová řešení odpovídající změněné situaci. Týká se to omezení a likvidace jaderných zbraní i likvidace zásob chemických zbraní a snížení stavu konvenčních zbraní.

Poznámka: Rozhovor s Adamem Danielem Rotfeldem byl připraven pro týdeník Ekonom, 47/1996 (21. listopadu 1996), kde z redakčních důvodů vyšel v kratší verzi.